

DORĆOL

SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ

Copyright © 1981, Svetlana Velmar-Janković
Copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA

Mimiju

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.
SW-COC-001767
© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

„Dort-jol je turska reč i označava (raskrsnicu) četiri puta ili četiri sokaka. Nekada, u staro vreme, tako se nazivala ona četvrt Beograda ispod današnje Ulice cara Dušana koja je, krajem XVIII i početkom XIX veka, bila naseljena pretežno nesrpskim življem: Turcima, Grcima, Jevrejima. Od početka ovog stoleća naziv Dorćol proširio se na sve ulice na dunavskoj padini od Kalemegdana do Francuske i od Vasine do obale.“

Milan Kostić, *Stari Dorćol*, 1937.

Sadržaj

Francuska ulica	11
Ulica Gospodar Jevremova	19
Ulica Gospodar Jovanova	33
Simina ulica	45
Vasina ulica	57
Ulica Uzun Mirkova	73
Ulica Zmaja od Noćaja.	87
Ulica Dobračina	105
Ulica Filipa Višnjića	121
Ulica Rige od Fere	139
Ulica Zmaj Jovina	153
Ulica Dositejeva.	175
Ulica Kapetan Mišina	193
Stara čaršija	211

FRANCUSKA
—∞—
ULICA

Preko Trga republike, tu gde je pešački prelaz između Narodnog pozorišta i Kneževog spomenika, prolazi granica koja se ne vidi mada nije nevidljiva. Na toj granici sučeljavaju se svetlosti što, odasvud, nadilaze Trg pa kruže, izmešane i rasejane u prah, kao nedohvatna svetlosna prašina. Ima ih raznih: istočne svetlosti dolaze od Dunava i od Karaburme, nerazgovetne od spokoja stalozenog ispod prozračnosti; zapadne svetlosti, obično nemirne, nailaze od Save i drhture iznad visokih zgrada na Obilićevom vencu pa se kidaju na pramenje, bezazleno i zloslutno u isti mah. Od beogradske tvrđave okrenute severu, od Kalemegdana i Studentskog trga, i Knez Mihailove, u časovima velikih rasvetljenja nadnose se bezdani svetlosti u kojima senke praiskonskih prošlosti sačekuju bezmerja sjaja što klizi sa juga, od Terazija i Vračara. Sve se to svetlosno čudo stiže i komeša nad granicom koja nikako nije slučajna jer je tu, možda baš na tom prelazu, nekada,

kroz decenije, stajala Stambol-kapija, najveći od ulaza u grad, opkoljen šancem. Na starim planovima Beograda, turskim i austrijskim, a i na planu Emilijana Josimovića iz 1867. godine, vidi se da je šanac, onim delom prema dunavskoj padini, išao od Stambol-kapije, nekako baš pored Narodnog pozorišta koje će biti podignuto tek pošto šanac bude uklonjen a Kapija razrušena, a onda naniže, malo prav a malo krivudav, današnjom Francuskom ulicom, sve do Vidin-kapije, koja se, po prilici, nalazila tu gde je, u Dušanovoj, sad Crkva Aleksandra Nevskog. Na istim planovima razaznaje se da je šanac, tokom vekova, građen i rušen, ali da svoj prvobitni pravac, duž Francuske ulice, uglavnom nije menjao. Austrijanci su od njega napravili širok bedem, od kamena i od cigle, opasan jarkom; kada su se, 1739, povlačili iz Beograda, oni su taj bedem razorili silnim eksplozijama. Nedeljama je eksplodirao barut, postavljan u temelje bedema, a kamenje i krupna cigla leteli su u vazduh i raspadali se na komade koje je padalo po pustarama i zadržavalo se u jarugama i vododerinama. Kad su, za Austrijancima, Turci ponovo ušli u Beograd, popravili su gradske kapije koje su ostale nerazorene a, umesto bedema, podigli palisad koji je, baš na padini prema Dunavu, izgledao naročito visok. Takav, od palisada, šanac je istrajavao u vremenu koje je promicalo, godinama i decenijama, a na šancu izgledalo je da ne ostavljaju tragove ni ratovi ni morije koji su, naizmenično, opsedali grad.

Može se pretpostaviti da to ipak nije sasvim tačno, jer su, u usmenom predanju Beograda s kraja XIX stoleća, sačuvana kazivanja koja su se i onda, samo

retkima, činila zanimljivim. Neki od radnika koji su, početkom sedamdesetih godina XIX veka, učestvovali u rušenju i otklanjanju onoga što je preostalo od šanca pričali su da su nalazili, naročito u blizini Stambol-kapije, možda baš na sadašnjem prostoru oko Narodnog pozorišta i Doma JNA, gde je mali skver pod kestenovima, i niže, na uglu Braće Jugovića i Francuske, delove palisada obložene neobičnom materijom. Neobično u toj materiji bilo je to što je izgledala nematerijalno, sva od tamnog sjaja, prozirna i neprozirna u isti mah. Mogla je nastati od prašine prolaznosti koju je slepila ljudska patnja ili od otpadaka strave izmešane sa svetlošću. Dva mlada naučnika, školovana na strani, pozvana da ovo vide, nisu videli ama baš ništa, samo su bili iznenađeni vidom praznoverice kod ovih ljudi, prepadnutih sopstvenom prošlošću. Zato se dogodilo da još jedno opažanje ovih radnika ostane nezapaženo: oni su imali utisak da se linijom šanca, i kad ga više nije bilo, proteže neka tanana svetlosna granica.

O tome se ništa nije znalo i nova, Pozorišna ulica, prosečena dužinom kojom se, niz dunavsku padinu, spuštao šanac, samo delimično kaldrmisana, brzo se izgrađivala. Tu, u blizini Kneževog spomenika i Pozorišta, podizao je kuće imućan i ugledan svet, nedovoljno sklon onim istorijskim sećanjima koja nisu uobičajena. Među njima malo je ko pamtio ili hteo da pamti velike turske bašte i male srpske vinograde koji su se u nizu prostirali duž unutrašnje strane šanca, od Stambol-kapije do Vidin-kapije; malo je ko pamtio i mnoge već razrušene a doskoro moćne džamije, čiji su se ostaci i te kako videli u ovom kraju, kao što

se već gotovo niko nije sećao gde se tačno nalazio konak dahije Kučuk Alije, čuven sa udobnosti, koji je u Prvom ustanku, pošto je oslobođen Beograd, postao prvo dom sovjetnika Mladena Milovanovića pa posle i ruskog poslanika Rodofinikina. Tada nikom nije moglo izgledati zanimljivo pitanje da li je taj konak bio, kako se danas misli, u jednoj od najstarijih ulica na padini, Gospodar Jevremovoj, blizu Dositejeve Velike škole, ili ipak bliže turskom groblju, prema zaravni na kojoj je sada Studentski trg. Takve su pojedinosti, kao i obično, prosto iščezavale u darmaru prolaznosti. Ali, ako su sitnija istorijska prisećanja odgurkivana u nepamćenje, neistorijska su, valjda sačuvana u onoj svetlosnoj prašini što je, kao nit, jednako izmicala Pozorišnom ulicom, povremeno iskršavala. Ponekad je žitelje ove ulice, pred zoru, znala da probudi neka vrlo arhaična, sleđena tišina, i u danu koji bi nailazio oživljavale su priče, ko zna otkud iščeprkane. Pričalo se, na primer, o kugi, proklesoj moriji, koja je još uoči Kočine krajine, krajem XVIII veka, a i kasnije, čak i posle Prvog ustanka, u nekoliko navrata prodirala u grad i harala kako je htela. Ali, pre no što bi prodr-la i počela da hara, uvek je pravila istu grešku: prvo je htela da promakne, nevidljiva, preko palisada, što nikako nije mogla. Neprijemčiv za užas koji je nosila sobom, palisad je nije propuštao. Morala je u grad na glavna vrata, kroz Stambol-kapiju i, obično skrivena među vreće žita, ulazila je pravo u gladna usta. Pričalo se i o srpskim glavama koje su se, nekad u manjem a nekad u većem broju, zavisilo je od prilika, sušile, iznakažene, na kočevima ispred šanca, kao prikaze iz

besomučnog karnevala istorije. I glava kneza Alekse Nenadovića, pred Prvi ustanak, i glava Stanoja Glavaša, pred Drugi. Te su glave bile, kao opomena, okrenute putnicima koji su u grad stizali preko utabane terazijske ledine i zaustavljali se, pre no što uđu, na pustari pred Stambol-kapijom, po kojoj su se, kroz ljigav i smradan kal, gonili čopori poludivljih pasa.

Ova neistorijska sećanja koja su, prave mòre, povremeno obuzimala žitelje Pozorišne ulice, kao da su nešto izbledela u deceniji pred Prvi svetski rat, toliko dramatičnoj da je osećanje neposredne sadašnjosti potiskivalo svako drukčije osećanje vremena. Kad je posle balkanskih izbio Prvi svetski rat, Pozorišnom je ulicom, prema Dušanovoj i Dunavu, prolazila srpska vojska, spremna za napad i za odbranu. Ista je vojska (da li ista?) prolazila, desetkovana, i u povlačenju, a po kaldrmi Pozorišne ulice, kao i nekad, u vreme Kočine krajine po palisadu šanca, udarale su austrijske granate. Istina, ove iz 1914. kao da su bile nešto ubojitije od ovih iz 1790. godine, ali ni to nije sasvim sigurno. Izgleda sigurno da su veoma ubojite bile, u aprilu 1941. nemačke, a u aprilu 1944. američke bombe, koje su prekinule onaj možda prividan ali svakako zama-man spokoj koji se u ovoj ulici nastanio između dva rata, još od trenutka kada je, decembra 1918, držeći strojevi korak, Pozorišnom ka Terazijama i Narodnoj skupštini prošla počasna četa naših saveznika, Francuza. U tom su međuratnom spokoju, opojnom, kažu, a kratkotrajnom, zidane nove kuće i izrastale mlade lipe, kaldrmu je zamenio asfalt, a svetlosna granica, nevidljiva oku onih koji se nikad ne okreću

prošlosti, jednako je promicala. Posle Drugog rata ona se širila i preplitala sa krošnjama izraslih lipa tako da nad Francuskom ulicom, sada, čak i u zatamnjenim danima, neprekidno trepere slojevi svetlosne prašine koja jedina pamti sve što se zbivalo i što se zbiva. Ta se prašina, bez prestanka, rasipa graničnom, gotovo neprimetnom linijom koja od Trga republike do Crkve Aleksandra Nevskog, i dalje, sledi duž kojom je nekad, od Stambol-kapije do Vidin-kapije, i dalje, prolazio šanac. Ko hoće može u Francuskoj, kako se već više decenija zove Pozorišna ulica, da uhvati u šaku pregršt te svetlosne prašine i da, onda, osluškuje glasove iz nepristupačnih prošlosti.

ULICA GOSPODAR JEVREMOVA

Svakoga dana, u šetnji od Kalemegdana do neba, Gospodar Jevrem projaše Ulicom Gospodara Jevrema. Uvek pre podne, dok pod oblacima traju istočne svetlosti. (Kad podne pređe, svetlosti se raspu, odjednom krte, po iskrzanim fasadama.) Gospodar Jevrem jaše kao što je nekada jahao kroz Mačvu ili preko dobara u Vlaškoj, samo što sad prolazi između automobila, a automobilisti ga ne primećuju: naročitu kapu nevidimku ima Gospodar, a naročitu njegov konj. Gospodareva je klasična, okruglasta, a konj nosi kapu modernijeg kroja, trouglastu. Obe je Jevremu obećao, za doba posle smrti, jedan Turčin, stražar u Kuli Nebojši. Bilo je to 1815. godine kada je Jevrem, još ne gospodar, još samo mlađi brat budućeg knjaza, bio zatočen u lagumima Vodene kule: Turci su ga na prevaru uhvatili u Ostružnici. Ležao je na mokroj zemlji okovan unakrst lancima: bulji u crnu memlu, a spasa niotkud. Tle se ljulalo od talasa podzemnog Dunava koji je proticao,

nadohvat ukočene Jevremove ruke, ljulalo se i od mra-ka istorije koja je tek doticala, nadohvat mnogih ruku, pa ništa. Onda bi iskrsavao taj Turčin, stražar, sa svetiljkom: blagih očiju, zalivao je vodom iz legena zemlju pod Jevremom, da bude što vlažnija, što hladnija, da mu se kosti i žile što pre zgrče. U isti mah mu je valjda bilo i žao mladića pa mu je obećao da će ga, kad obojica budu u smrti, darivati nevidimkom kakvu poželi, ako mrtvi znaju da žele. Očigledno je održao obećanje. Možda i zbog toga što je lepi, suvonjavi mladić izišao iz Nebojše sa neizlečivom kostoboljom, i malko hrom.

I tako, nevidljiv jaše Gospodar Jevrem pored Bajrakli džamije. Dugo stoji na uglu svoje i Ulice kralja Petra: automobili lete niz padinu, ka Dunavu, u kolonama, preko kolovoza od crnog sunca, a Gospodar Jevrem i njegov konj posmatraju kako se trgovci, koji su u dućanima baš na tom mestu, vekovima, prodavali svoju robu, talože u prah, takođe u kolonama, u neverovatnoj izmaglici vremena. Onda Gospodar Jevrem natera konja u kas, preleti ulicu pa nastavi, lakim hodom, pored ružnih višespratnica, do Božićeve kuće, u Jevremovoj 19, odmah pored Vukovog i Dositejevog muzeja. (Božićevu kuću dobro pamti.) Tu, na maloj raskrsnici Jevremove sa Višnjicevom ulicom, uz Muzej i deo dvorišta Osnovne škole „Pero Popović Aga“, u toku svakoga dana padne najviše svetlosti, jer je baš tu ono mesto na kojem, na celoj padini prema Dunavu, ima najviše neba. Zato je svetlost tu gusta i u takvim nanosima da je ni košava, kad vitla, ne raznese odmah. Gospodar Jevrem tu vidi onog sebe, mladog, kako, u jutra nepromočiva od bleska, pljuska lice ovde,

na Saka-česmi, korak od raskrsnice, a onda prolazi kroz malu kapiju, sasvim sličnu onoj pod crepovima, ulazi u Dositejevu Veliku školu, a prepodneva traju, naizgled ista kao ovo, a stoleća odmiču, naizgled svako različito, a neka se prašina valja prema Dunavu, koji se vidi i drukčije, i bolje, i više nego sad, nerazumljiv, trom i star. Tu, na raskrsnici svetlosti, Gospodar Jevrem dugo čeka Vuka, a naročito Dositeja: uzalud, jer nikada ne dođu, ni jedan ni drugi. „Srpska posla“, mrmlja Gospodar Jevrem i nastavlja pored kuća koje ne prepoznaje a, pravi Obrenović, ne priznaje da je ojađen. „Uostalom, ako ni ta dvojica neće zajedno, neka dođu svaki za sebe“, pogađa se on i dalje ni sa kim, bez uspeha. Na uglu Kapetan Mišine ulice uvek ga sreće ista nedoumica: da li je Kapetan Miši već zaboravio, ili nije, to što je ovaj, gotovo odmah posle njegove, Gospodar Jevremove smrti, kupio njegov po evropski uređen konak, još nov, konak u kojem je bila i biblioteka; što je taj konak porušio u znak svoje svakovrsne moći i dao da se na istom mestu zida njegovo zdanje? I danas je to Kapetan Mišino zdanje velelepno, i na polzu naroda, ali zar je baš trebalo rušiti Konak Obrenovića da bi se sazdalo Zdanje Anastasijevića? I to u vreme kada su Obrenovići izgnani, a Jevrem umro? (Kapetan, pritom, i nije bio baš za Karađorđevića.) U taj su konak, kasnije, bili preneli i čuvenu Jevremovu stolicu, u kojoj je sedeo i onda kada je, već sukobljen sa Milošem, velikim bratom, predsedavao Sovjetom ustavobranitelja. Sovjet je zahtevao da se Miloš povuče. Je li to što je ostao da sedi u toj stolici bilo izdajstvo ili mudar politički potez, jedini koji je ostao da se učini za

spas dinastije Obrenovića? Odgovor nije važan, jer je i pitanje zaboravljeno u ostarelom, ogluvelom stoleću; samo ga Jevrem pamti. Ali to prvo pitanje, koje više nikoga ne zanima, upućuje na ono drugo, koje zanima samo Gospodar Jevrema: bez izdaje, da li se moglo? Da li se, uopšte, može? Jevrem je, možda, bio mudriji od Miloša, ali je Miloš, sigurno, bio jači od Jevrema. Umeo je i da daje i da oduzima: snagu, vlast, moć. Jevrem je uzimao samo od te snage a uvek se, u sebi, ljutio na to uzimanje. Nije vredelo. Pamti svoje zadovoljstvo kada je Miloš Obrenović, knez Srbije (istina vazalne), postavio njega, Jevrema Obrenovića, general-majora, za komandanta varoši Beograda, sa ovlašćenjima koja su izgledala neograničena. Bilo je to u februaru 1837. godine. Jevremovom protivljenju uprkos, Miloš je naredio da se zabrani rasturanje knjige koju je Sima Milutinović Sarajlija objavio u Lajpcigu. Ta knjiga, *Istorija Srba od početka 1813. godine do kraja 1815. godine*, bila je razgoropadila kneza: on je, prirodno, svoju ulogu u srpskoj istoriji video drukčije no što je ta uloga izgledala Simi iz Sarajeva. (Iako je Sima *Istoriju* pisao i na kneževu nagovaranje.) U naredbi kojom se knjiga zabranjuje bilo je objašnjeno da se to čini zato što knjiga i „lažne vesti sadrži“, i „loše priča o izvesnim licima“ i „oštro se izražava o ruskoj vladi“. I još je Beogradski magistrat bio odlučio „da policija, ubuduće, radi održavanja poretka i mira šalje po jednog svog činovnika i po dva pandura na sve skupove, na balove i zabave, koji se u varoši održavaju“. Bio je to potez koji je podsećao na čikanje nezadovoljstva u narodu, opasan. Jevrem je znao da nezadovoljstva opet

tutnje a bune se opet spremaju. I Miloš je to znao, ali kao da nije mario; kao da više nije mogao, ne drugima, to i nije činio, nego ni sebi da prizna promašaj. Možda je i on već bio umoran? Ni Jevrema više nije hteo da sasluša, samo je gledao kroz njega. I kad se nije moglo lepim, moralo se ružnim. (Da li? Više nije siguran.) Ustav, naravno, knez nije mogao da prihvati, jer nije sumnjao da će ga sputati; Jevrem je, opet, smatrao ustav neophodnim i, u odlučujućem času, stao je uz ustavobranitelje. Tako su se njih dvojica, knez i general-major, braća, našli na suprotnim stranama, a činili su se kao da nije tako. I zaista, Ustav od 1838. Miloša ne samo što je sputao nego ga je i odvojio od vlasti. Vlast i Miloš su uvek išli zajedno, ali ograničena vlast i Miloš nisu. Uoči donošenja tog ustava komandant varoši Beograda Jevrem Obrenović, u opoziciji, priredio je u čast kneza Miloša Obrenovića, na vlasti, veliki bal. Bila je to raskošna predstava, za zlobnike. Znalo se da je to poslednji bal u čast velikog kneza i, s nestrpljenjem, čekali su se dani kada će sadašnja vlast, knez Miloš i njegovi ljudi, preći u opoziciju, a sadašnja opozicija, Gospodar Jevrem i ustavobranitelji, uzeti vlast. Najbolje je to znao sam veliki Knez, koji je tu noć, u kojoj se bal, pri silnim svetiljkama, održavao, iskoristio da obezbedi svoje bekstvo iz Srbije: bilo mu je stalo da to bekstvo izgleda kao dobrovoljni odlazak, u dostojanstvu. Uspeo je, i u tome. Kad je otišao, bila je 1839. godina. Zagledan, na uglu svoje i Kapetan Mišine ulice, u nebesa, Gospodar Jevrem mora da prizna, i sad sklon istini, da je njegovo, Jevremovo, povlačenje sa vlasti, tri godine kasnije, 1842, više ličilo na bekstvo nego

Miloševo, više nosilo oznake teškog poraza a svakako imalo manje dostojanstva.

Najgore je bilo što je on taj poraz naslutio u pravi čas a slutnju ipak odbacio, kao krpu. Bilo je to u maju 1839, kada je Toma Vučić Perišić izvodio svoju prvu bunu protiv kneza Miloša. *Izvodio* je, verovatno, tačna reč: taj čovek je, uz surovost i uživanje u zlu, imao i mnogo glumačkog dara. Možda je i taj dar doprineo da mu on, Gospodar Jevrem, tako lako poveruje. Zaista je prilično ubedljivo delovalo Vučićevo uveravanje da njemu, koji je uvek, kao što se zna, bio od onih što su najbliži Knezu, teško pada što sa Knezom više nikako ne može da se složi. Kneževa je samovolja, po Vučiću, postajala sve luđa, a vremena su bila izmenjena. Vučić se brinuo za opstanak mlade dinastije Obrenovića, čije mu je dobro uistinu ležalo na srcu. Knez Miloš je, zar ne, govorio je Vučić drugom Obrenoviću i pogodio skrivenu Gospodar Jevremovu misao, bio na putu da potre sopstvene ogromne zasluge, ali i zasluge svekolike porodice Obrenović. A te zasluge nikako nisu bile male. Zato je Gospodar Jevrem taj, uveravao je Vučić, od koga se očekuje da spase dinastiju dok narod, ogorčen i razbešnjen, ne uzme da je menja. To Karađorđevići jedva čekaju. Gospodar Jevrem može, sebi u prilog, da prizna kako je uz stvar ustavobranitelja pristao sa čistim uverenjem da je donošenje ustava neizbežno: bilo je stiglo novo doba, koje ostareli Knez kao da više nije želeo da razume, a to novo doba postavljalo je i nove zahteve. Izgledalo je da više niko nije bio sklon da trpi samovlašće. Tako je mislio Vučić i sve je to mogla biti istina, ali da li baš sasvim cela? Gospodar Jevrem bi

mogao da prizna, sebi, i nešto drugo: knez Miloš jeste bivao sve samovoljniji, ali Gospodar Jevrem nije, zbog toga, bivao sve zabrinutiji; možda je, čak, bivao i zadovoljniji. Kneževo je ponašanje izazivalo uveravanja koja je Gospodar Jevrem, sebi uprkos, rado slušao: da je baš njegovo, Gospodar Jevremovo, da sad, u poslednji čas, uzme stvar u svoje ruke. Najzad je on to i učinio, uzeo je stvar u svoje ruke. Nije shvatio da u rukama, zapravo, ne drži ništa jer od početka sve drži Vučić, u svojim. Dok su se, 1838, borili za taj ustav, ništa nije primećivao. Onda je sledeće godine, kada su ustavobranitelji već dobili bitku, u njemu iznenada iskrslo pitanje: nije li ova bitka vođena koliko za ustav toliko i za Vučića? Nije znao otkud je iskrslo, odgurnuo ga je, ali mu se pitanje, odgurnuto, stalno vraćalo. Odgovor je, isto tako iznebuha, iskrsao onog majskog dana 1839. kada se Vučić vratio u Beograd sa svog pobedonosnog puta po Srbiji. Negova je igra bila ne samo smela nego i smelo odigrana. Prvo je Vučić bunio i podbunio narod protiv kneza Miloša, a onda je, sa ovlašćenjem koje je Knez potpisao i overio ličnim pečatom, pošao da umiri tu bunu. U tom umirivanju, međutim, nije hvatao one koji su bili protiv Kneza nego one koji su bili za njega: Vučić je odane optužio za pobunu i izazvao pravu pometnju. Onoga koji je bez sumnje bio najodaniji Knezu, Gospodar Jovana, trećeg Obrenovića, na prevaru je doveo u Kragujevac i javno ga osumnjičio da je i on protiv rođenog brata. Onda ga je bacio u okove i, kao roba, doterao u Beograd. To je, objašnjavao je zgranutom narodu koji je gundao protiv Kneza ali mu je još ostao delimično naklonjen, bio dokaz velike

Kneževe pravdoljubivosti: prema buntovniku, čak iako mu je to brat, Knez ne pokazuje milosti. Za to je vreme Knez, koji o takvom tumačenju sopstvenih sklonosti nije imao ni pojma, samovao u svom konaku, stalno pod prismotrom. Puni poverenja u Vučića, na Kneza su sada motrili ne samo srpski žandarmi i ruski špijuni nego i njegov brat Jevrem i njegova žena Ljubica. Bio je to baš rđav trenutak u životu velikog, prepredenog kneza. Prismotru je, u stvari, naredio ne Toma Vučić Perišić nego Gospodar Jevrem Obrenović. Međutim, kad su stigli prvi izveštaji o Vučićevom delovanju po Srbiji, Gospodar se Jevrem uznemirio i počeo da opominje: „Ne tako, Vučiću!“ Ali Vučić, tada, već nije mnogo mario za Gospodar Jevremove opomene jer je od drugih, isto toliko moćnih, dobijao poruke drugačijeg sadržaja: „Tako, tako, Vučiću!“ Kada se, posle ugušene bune, vratio u Beograd okružen svojim ljudima a sa pristalicama kneza Miloša bačenim u okove, već je držao svu vlast. Usamljenom Knezu niko nije, tada, hitao na poklonjenje; svi su hitali Vučiću, a on je, na Vračaru, čekao da mu dođe i Gospodar Jevrem.

Bilo je, dakle, majsko jutro i Jevrem je, iz svog konaka, gledao kako se, nad dunavskom padinom i nad večitom rekam, rasipaju prozirne istočne svetlosti i osetio, nedvojbeno, da je izigran. On svakako sada nije hteo Vučiću: hteo je da ostane između četiri zida, zagledan u jasne a nepristupačne svetlosti. Nije razmišljao o tome šta se sve dogodilo od onog vremena kada je, 1815, tamnovao u Nebojši, pa do sada. Nije razmišljao i nije se pitao otkuda to da je, gotovo uz njegovu pomoć, njegov veliki brat sad pred progonstvom a

mali u okovima? Znao je samo da nikako ne želi da vidi Vučića, još manje da ode do njega. Ali baš u taj čas su ga obavestili da dole, u sobi za primanje, na Njegovo sijateljstvo, Gospodara Jevrema, predsednika Sovjeta ustavobranitelja, čekaju član tog istog Sovjeta Avram Petronijević i ruski konzul Vaščenko. Oni će ga, predviđao je Gospodar Jevrem, svakako uveravati kako sad nije čas ni za rasprave ni za inat sa Vučićem; politički je trenutak bio neobično složen i zahtevao je lične žrtve. Namrštio se, sa gađenjem: osećao je da će njihovi argumenti morati da ga ubede. Ali iz te se kože više nije moglo. Dok se u intovu Avrama Petronijevića vozio na Vračar, Vučiću, konji su kasali preko utabnog blata na Terazijama, a nad Batal džamijom, tu gde je danas zgrada Narodne skupštine, prostranstva svetlosti kao da su postajala surova, nebesa su se zatvarala i Gospodar Jevrem je osetio kako ga dodiruje sopstvena usamljenost. Zbilja, daleko se doteralo: Miloš se, u svom konaku u Topčideru, već pripremao za odlazak iz zemlje, Jovan je u kući Baškalfića, u Beogradu, bio okovan, a on je išao na poklonjenje tom pokvarenjaku koji je sve zakuvao. Da li baš sve? I da li samo on? Na ta pitanja se Jevrem, koji je izgledao kao da pažljivo prati razgovor između Petronijevića i Vaščenka, naljutio na samoga sebe. Stisnuo je usne, ščepao svoje nedoumice i gurnuo ih duboko, najdublje što se može. Kad su stigli na Vračar i pošli Vučiću, Avram Petronijević i ruski konzul su se zgledali: sav uspravan, krut kao daska, Gospodar Jevrem je hramao više nego ikada.

I, evo, uporne nedoumice opstaju u vekovima: nemoćan pred njima, Gospodar Jevrem nastavlja da

jaše pored kuće u kojoj je živeo Milan Rakić. Još jedan ugao i Gospodar ustavlja konja pred malom obučarskom radnjom S. Gulića, koji proširuje i produžava sve vrste cipela, sjaše i odšepa do Čukur-česme, do spomenika dečaku koji je poginuo 1862. godine. Na ograđenom travnjaku oko spomenika kovitlaju se davne decenije, i srča, i komade pakpapira i tankog kanapa, i poneki pucanj iz kubure zaostao iz ranog XIX veka. Gospodar Jevrem se maši da uhvati bar odjeke tih pucnjeva, ali odjeci izmaknu, i rani XIX vek izmakne, skovitlan i u nedođin. Gospodar Jevrem protrlja obraz (malo ga je, ipak, ošinio taj skovitlani vek), vrati se, uzjaše konja i polako stigne do Francuske ulice. Stane pred kućom na uglu, nekada gospodskom, na sprat, kućom čiji su zidovi sivi od pamćenja a čiji su prozori samo delimično pokriveni lepo uobličanim rešetkama, tako da ispada da to i jesu rešetke i nisu, i jeste ukras i nije. Gospodar Jevrem zastaje ispod prozora na kraju bočnog dela kuće, prozora koji gleda u Jevremovu ulicu, i doziva: „Nikola, hej, Nikola!“ Glas mu se ne čuje, ali vrapci i golubovi sa krovova i krošnji u jatima sleću na pločnik, sa Saborne crkve počinje da odbija podne, a vetar sve jače nadolazi iz dubina osunčanog, bezličnog svoda. Na prozoru se pojavljuje Nikola Pašić, koji se ni posle toliko godina uopšte nije promenio: duga seda brada, rasejan pogled, zagone-tan izraz. Gospodar Jevrem gleda Pašića, Pašić gleda Jevrema: onda, Gospodar više ne može da izdrži i pita Pašića ono što pita i sebe, neprekidno: „Bez izdaje, da li se može?“ Kao i uvek, Pašić se i sada prvo zaklanja ćutanjem, zatim se, verovatno, opomene svog iskustva

sa drugim jednim Obrenovićem, unukom ovoga Gospodara, odmahne rukom, možda kaže a možda i ne kaže nešto kao: „Koji ti ono beše?“, vetar biva sve jači i Gospodar Jevrem, odjednom osmehnut nad malim nesporazumom naraštaja, obode konja i vine se u nebo, taj bezdan, preko Skadarlije.